

В.В. Курільченко

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ

У статті проаналізовано різні наукові точки зору щодо трактування термінів «культура» та «інтелект». Виділено основні підходи науковців до визначення поняття «інтелектуальна культура». Зазначено, що культура є важливим складником життєдіяльності суспільства в цілому й кожної окремої особистості. Уточнено, що культура особистості – це комплексна характеристика людини, яка дає їй змогу жити в гармонії з загальнолюдською, національною культурою, розвивати суспільство й індивідуальну своєрідність своєї особистості. З урахуванням різних точок зору вчених конкретизовано, що інтелект розуміється як складна розумова діяльність, що характеризується єдністю міжфункціональних зв'язків пізнавальних функцій різного рівня, зокрема психомоторики, пам'яті, уваги, мислення. Також виділено основні підходи науковців до визначення поняття «інтелектуальна культура», на основі цього запропоноване авторське розуміння інтелектуальної культури як інтегрованого особистісного утворення, що забезпечує спроможність людини самостійно формулювати цілі, планувати й організовувати різні види діяльності, використовувати основні розумові прийоми, ефективно працювати з традиційними й інноваційними джерелами інформації

Ключові слова: культура, інтелект, інтелектуальна культура, педагогічне поняття.

В.В. Курільченко. Интеллектуальная культура личности как педагогическое понятие. В статье проанализированы различные научные точки зрения относительно трактовки терминов «культура» и «интеллект». Выделены основные подходы ученых к определению понятия «интеллектуальная культура», указано, что культура является важной составляющей жизнедеятельности общества в целом и каждой отдельной личности. Уточнено, что культура личности - это комплексная характеристика человека, которая дает ей возможность жить в гармонии с общечеловеческой, национальной культурой, развивать общество и индивидуальное своеобразие своей личности. С учетом различных точек зрения ученых конкретизировано, что интеллект понимается как сложная умственная деятельность, которая характеризуется единством межфункциональных связей познавательных функций разного уровня, в частности психомоторики, памяти, внимания, мышления. Также выделены основные подходы ученых к определению понятия

«інтелектуальна культура». На основі цього пропонується авторське розуміння інтелектуальної культури як інтегрованого особистого виховання, яке забезпечує здатність людини самостійно сформулювати цілі, планувати та організовувати різні види діяльності, використовувати основні мислительні прийоми, ефективно працювати з традиційними та інноваційними джерелами інформації

Ключові слова: культура, інтелект, інтелектуальна культура, педагогічне поняття.

V.V. Kurilchenko. Intellectual culture of the person as a pedagogical concept. The article analyzes the different scientific views on the interpretation of the terms "culture" and "intelligence". The basic approaches of scientists to the definition of "intellectual culture" are determined. The article points out that the culture is an important part of the society as a whole and each individual. It is clarified that the culture of the person – a comprehensive description of the person, which gives its the opportunity to live in harmony with the universal, national culture, developing the society and the individuality of its personality. Taking into account scientists' different points of view, it is concretized that the intelligence is understood as a complex mental activity, which is characterized by the unity of cross-functional relationships of various levels of cognitive functions, such as psychomotor, memory, attention, thinking. Basic approaches of scientists to the definition of "intellectual culture" are also allocated. On its basis the author's understanding of intellectual culture as the integrated personal education, that provides the person's ability to independently formulate goals, to plan and to organize a variety of activities, to use the basic mental techniques, to work effectively with traditional and innovative sources of the information, is suggested.

Keywords: culture, intellect, intellectual culture, pedagogical concept.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку суспільства, коли спостерігається інтенсивне зростання потоку нової інформації, а сама інформація перетворюється в найважливіший ресурс людства, значно актуалізується потреба у вихованні молодих людей як особистостей, які здатні творчо мислити, всебічно аналізувати та знаходити оптимальні шляхи вирішення поставлених перед ними завдань, адекватно діяти в нестандартних умовах і ситуаціях. У світлі цього підвищується значущість проблеми формування інтелектуальної проблеми особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать результати дослідження, в науковій літературі було висвітлено: суть і структуру інтелекту (Б. Ананьєв, П. Гальперін, М. Холодна, та інші); шляхи й засоби розумового розвитку людини (Л. Виготський,

А. Запорожець та ін.); специфіка формування інтелектуальної культури в суб'єктів навчання різного віку (А. Алексюк, І. Захарова, І. Ладенко, Є. Сковін); характеристики елементів творчого мислення (Т. Кудрявцев, Я. Пономарьов, В. Пушкін та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи високу цінність наукових праць, присвячених вивченню різних аспектів формування інтелектуальної культури особистості, слід зауважити, що поняття «інтелектуальна культура» трактується авторами неоднозначно. Крім того, зазначимо, що у зв'язку з інтенсивними змінами сучасного суспільства, а як наслідок – і вимогами до інтелектуальної діяльності його членів, сьогодні виникає актуальна потреба в переосмисленні суті цього поняття з ракурсу існуючих реалій.

Формулювання цілей статті. Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити суть інтелектуальної культури особистості як педагогічного поняття.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розкриття суті інтелектуальної культури особистості передбачає спочатку уточнення тлумачення таких термінів, як «культура» й «інтелект». Як встановлено в процесі дослідження, перший із цих термінів традиційно знаходиться в центрі уваги фахівців у різних галузях науки: в філософії, психології, педагогіки, культурології, етики, естетики тощо. Причому в різних джерелах пропонуються більше п'ятисот його визначень, що пояснюється складністю й багатозначністю вказаного феномену.

На підставі аналізу наукових праць [3; 6; 9] визначено, що культура є непорушним складником життєдіяльності як суспільства в цілому, так і кожної окремої особистості. Зокрема, культура в масштабі суспільства розуміється в статті як частина культурних цінностей, сукупність соціальних, етичних та естетичних досягнень людства. У свою чергу, культура особистості – це комплексна характеристика людини, яка дає їй змогу жити в гармонії з загальнолюдською, національною культурою, розвивати суспільство й індивідуальну своєрідність своєї особистості.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, термін «інтелект» (віл лат. *Intellectus* – розуміння, пізнання) визначається вченими теж неоднозначно, зокрема як:

- загальні здібності індивіда до пізнання, розуміння й вирішення проблем, що об'єднують всі його пізнавальні властивості: відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява (Б. Введенський [3]);

- суб'єктивна здатність людини здійснювати доцільно орієнтовану діяльність, що дає їй змогу забезпечувати активну діяльність у природному й соціальному середовищі (Г. Адлер [1]);

- складна розумова діяльність, що характеризується єдністю міжфункціональних зв'язків пізнавальних функцій різного рівня (зокрема, психомоторики, пам'яті, уваги, мислення) (Б. Ананьев [2]);

- створення порядку з хаосу на основі приведення у відповідність індивідуальних потреб із об'єктивними вимогами реальності (М. Холодна [13]);

- адаптація до оточуючого світу, що виражається в підтриманні рівноваги між асиміляцією (засвоєння й відтворення елементів середовища у психіці суб'єкта у вигляді когнітивних схем) та акомодациєю (зміна цих когнітивних схем залежно від вимог об'єктивного світу) (Ж. Пиаже [12]).

Зокрема, І. Галян підкреслює, що інтелект можна сприймати як взаємодію свідомості й підсвідомості. Причому на різних етапах подолання проблеми провідна роль від однієї з цих структур переходить до іншої. Якщо на стадії постановки завдання й аналізу вирішальну роль відіграє свідомість, то на стадії зародження ідеї, гіпотез – активність несвідомого. У момент інсайту (осяяння, миттєвого усвідомлення) ідея проривається у свідомість, супроводжуючись яскравими емоційними переживаннями. На етапі добору і перевірки гіпотез, оцінювання рішення домінує свідомість. Інтелектуальний акт регулюють свідомі процеси, підсвідомі є об'єктом регуляції [5].

Уточнимо, що в контексті проблеми дослідження поділяється точка зору Б. Ананьева, відповідно до якої інтелект розуміється як складна розумова діяльність, що характеризується єдністю міжфункціональних зв'язків пізнавальних функцій різного рівня, зокрема психомоторики, пам'яті, уваги, мислення.

З'ясування різних значень вищевказаних термінів «культура» й «інтелект» стало теоретичним підґрунтям для визначення суті ключового для дослідження поняття «інтелектуальна культура». Як

установлено на основі опрацювання наукової літератури, вчені висловлюють з цього питання різні точки зору.

Так, Г. Єгорова визначає інтелектуальну культуру як культуру, що включає в себе вимоги освіченості; духовного багатства; самостійності діалектичного мислення, розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей, бачення явищ в суперечностях і вміння оцінювати їх; активного прагнення та вміння поповнювати знання, вчитися навчатись і працювати, творчому підходу до будь-якої справи [6].

На думку А. Маркової, інтелектуальна культура проявляється у знаннях людиною законів логіки, уміннях їх використовувати в пізнанні дійсності, здатності приймати логічно обгрунтовані рішення, забезпечувати їх неспростовну аргументацію [9]. О. Митник сприймає інтелектуальну культуру як рівень розвитку особистості у сфері інтелектуальної діяльності, в процесі якої здійснюється взаємодія з навколишнім світом, іншими людьми, і, як результат, створюється щось нове на об'єктивному або суб'єктивному рівнях [11, с. 40–46].

Як відомо, інтелектуальний розвиток особистості представляє собою процес прогресивних змін особистості в часі і просторі, що відображається в кількісних, якісних і структурних змінах особистості як цілісної системи. У світлі цієї ідеї значний інтерес має визначення поняття «інтелектуальна культура» М. Мартіросян, відповідно до якого під цією культурою розуміється «характеристика діяльності людини в сфері мислення, в процесі якої здійснюється взаємодія з навколишнім середовищем, іншими людьми, в результаті чого відбувається створення нового на об'єктивному або суб'єктивному рівні» [10, с. 32].

У контексті дослідження в нагоді була також точка зору А. Брудного, відповідно до якого інтелектуальна культура розуміється як якісне вираження інтелекту, що є властивістю людини як свідомої істоти» й дозволяє «подумки переміщатися в просторі можливостей, відволікаючись від фрагментів безпосередньо даної реальності і звертаючись до минулого і майбутнього». Науковець також підкреслює, що інтелект індивіда дозволяє розглядати дійсність під таким кутом зору, який допомагає її змінити, а головне – відбиває напрямок руху думки людини [4, с. 140–141].

Цінні ідеї з огляду на досліджувану проблему містяться також у працях Л. Когана. Зокрема, автор наголошує, що інтелектуальна

культура не є еквівалентом «багатознання». На думку автора, цей феномен відбиває такий рівень розвитку інтелекту, який дає можливість людині свідомо й цілеспрямовано освоювати духовні цінності. Причому ця сукупність охоплює й ті цінності, що потрібні індивіду для діяльності, й ті, які розвивають його інтелект, внутрішнє духовне багатство. Л. Коган також підкреслює, що інтелектуальна культура характеризується не тільки й не стільки обсягом наявних у людині знань, скільки чітким розумінням нею того, чого вона не знає, але має дізнатися. У цьому сенсі інтелектуальна культура «постійно стимулює самоосвіту й саморозвиток особистості». На підставі вищевикладеного автор підсумовує, що правильно організований процес освіти не просто забезпечує засвоєння знань його учасниками, але й стимулює розвиток їхньої інтелектуальної культури [8, с. 58].

Як свідчить проведене дослідження, поняття «інтелектуальна культура» тісно пов'язано з поняттям «досвід». У руслі цього С. Казарцев нагадує, що у досвіді як своєрідному феномені можна виділити декілька рівнів:

1) рівень стихійно-емпіричного досвіду (охоплює всі ті враження, які людині представляє життя і практика);

2) рівень операціонально-емпіричного досвіду (знання наслідків, які виникають в результаті певних дій індивіда);

3) рівень емпіричних узагальнень (це свого роду діяльнісно-психологічна кластеризація, підсумовування досвіду попередніх рівнів; у науковому плані – індукція);

4) рівень теоретичних конструктів (логічна система досвіду попередніх рівнів, всіх понятійно зазначених факторів, що дедуктивно виводяться з деякого набору аксіом).

При цьому автор зазначає, що головним елементом інтелектуальної культури людини є вміння «науково» працювати у взаємозв'язку на всіх цих чотирьох рівнях і вільне володіння методологічними прийомами [7, с. 117–119].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. На підставі вищевикладеного зроблено висновок про те, що в контексті проблеми дослідження під інтелектуальною культурою особистості розуміється інтегроване особистісне утворення, що забезпечує спроможність людини самостійно формулювати цілі, планувати й організовувати різні види діяльності, використовувати основні розумові прийоми, ефективно працювати з традиційними й

інноваційними джерелами інформації. У подальшому дослідженні планується визначити та схарактеризувати структуру інтелектуальної культури школярів підліткового віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер Г. Техника развития интеллекта / Г. Адлер. – СПб. : Питер, 2001. – 192 с.
2. Ананьев Б.О. Проблеме современного человекознания / Б. Ананьев; [ред. колл. : Б.Ф. Ломов, Е. В. Шорохова, Ю. М. Забродин]. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
3. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. Б. Введенский. – М. : БСЭ, 1957. – Т. 28. – С. 270.
4. Брудный А.А. Пространство возможностей : введение в исследование реальности. / А. Брудный. – Б. : Илим, 1999. – С. 140–141.
5. Галян І. Психодіагностика : навч. посіб. / І. Галян. – К. : Академвидав, 2009. – 463 с.
6. Егорова Г.И. Технологии развития интеллектуальной культуры будущего специалиста : учеб. пособие / Г.И. Егорова. – Тюмень : ТюмГНГУ, 2010. – 170 с.
7. Казарцев С. Об элементах мыслительной деятельности в интеллектуальной культуре специалиста // Проблемы и методы формирования интеллектуальной культуры специалиста / С. Казарцев. – Новосибирск, 1984. – С. 117–119.
8. Коган Л.Н. Социология культуры / Л.Н. Коган. – Екатеринбург, 1992. – С. 58.
9. Маркова. А.Н. Культурология. История мировой культуры. / Под ред. Марковой А.Н.; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 600 с.
10. Мартиросян М.Ш. Развитие интеллектуальной культуры учащихся начальных классов / М. Мартиросян, С. Боруха // Начальная школа. – 2006. – № 11. – С. 31–34.
11. Митник О. Діагностична основа розвитку інтелектуальної культури вчителя / О. Митник // Початкова школа. – 2008. – № 1. – С. 40–46.
12. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже; [пер. с франц. А. М. Пятигорского]. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.
13. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – 2-е изд., перераб. и доп. / М.А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.